

Iwasaki Ichiro – Makó Csaba – Szanyi Miklós – Csizmadia Péter – Illéssy Miklós (2012):

Economic Transformation and Industrial Restructuring: the Hungarian Experience. Tokyo: Maruzen Publishing.

A PROJEKT

A könyv egy japán-magyar kutatási projekt legfontosabb eredményeit mutatja be. A „Multinacionális vállalatok és helyi erőforrások” című kutatás a piacgazdaságba való átmenet időszakát vizsgálva mutatja be a magyar ipari szerkezetváltás főbb jellemzőit. Ebben a kötetben a szerzők a vállalati szintű paneladatokat, valamint a Magyarországon és Szlovákiában végzett vállalati felmérések alapján a multinacionális vállalatok és a helyi ipari erőforrások kapcsolatának vizsgálatán túl kitérnek a szolgáltatási szektor szervezeti innovációjának elemzésére is.

A nemzetközi kutatás a Hitotsubashi Egyetem Gazdaságkutató Intézetének, a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai és Világgazdasági Kutatóintézeteinek, valamint a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karának együttműködésével valósult meg. A projekt finanszírozása a Japán Oktatási, Kulturális, Sport, Tudomány és Technológia Minisztériumának, a Magyar Tudományos Akadémiának, a Nomura Alapítványnak, a Tokyo Maritime Kagami Emlékmű Alapítványnak és a 4.2.2./B-10/1 számú magyar TÁMOP projekt támogatásának köszönhetően jött létre.

A SZERZŐK

Iwasaki Ichiro közgazdász, a Hitotsubashi Egyetem Gazdaságkutató Intézetének professzora;

Makó Csaba közgazdász, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Szociológiai Intézetének tudományos tanácsadója, a Szent István Egyetem professzora;

Szanyi Miklós közgazdász, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézetének tudományos tanácsadója, a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karának professzora;

Csizmadia Péter szociológus, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Szociológiai Intézetének kutatója;

Illéssy Miklós szociálpolitikus, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Szociológiai Intézetének kutatója.

A KÖNYV

A kötet négy részből áll. Az első rész két fejezetében a szerzők a rendszerváltástól kiindulva mutatják be az Európában, és elsősorban a Magyarországon végbemenő gazdasági reformokat, a beáramló külföldi tőke magyar gazdaságra tett hatásmechanizmusait. A második rész a külföldi tőkebeáramlás indirekt hatásait két fejezetben vizsgálja. Itt a szerzők arra keresik a választ, hogy a tőkebeáramlás és a multinacionális vállalatok jelenléte miképpen befolyásolja a hazai vállalatok

¹ Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar Világgazdaság és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

technológia-innovációját és a tudástranszfer folyamatait. A szerzők kutatási eredményeit a harmadik rész két fejezete mutatja be. Az ötödik fejezet esettanulmánya a szolgáltató szektor térnyerését elemzi Magyarország és Szlovákia összehasonlításában, kiemelve a szolgáltató szektor munkahelyteremtő szerepe mellett, annak tudásintenzív és gazdaságformáló szerepét is. A harmadik rész zárótanulmánya a magyar és szlovák tudásintenzív szolgáltató szektort hasonlítja össze a szervezeti innováció szempontjából. A tanulmány utolsó, negyedik résznek hetedik és nyolcadik fejezete, az átmeneti gazdaságok tanulmányozásában relatíve új kutatási koncepciót, az ipari klasztert mutatja be. E két fejezet kiválóan tükrözi, hogy a klaszter szemlélet kulcsfontosságú a magyar gazdasági átmenet, elsősorban az ipari átalakulás jobb megértéséhez. A tanulmánykötetet a szerzők összefoglaló gondolatai, a jövőbeni kutatásokra való kitekintés zárja.

A nemzetközi közösség Magyarországot a volt szocialista országok egyik reformországának tekintette a kommunista blokk összeomlását követő két évtizedben. A gazdaság versenyképes működésének fenntartása az 1980-as évek végén rákényszerítette a magyar gazdaságot a piaci viszonyokra való áttérésre. Ennek előfeltételei közül a tulajdonviszonyok átrendeződése, a magántulajdon uralkodóvá tétele és a politikai pluralizmus érvényre juttatása emelhető ki elsőként. A rendszerváltás a gazdasági környezet átalakulásán keresztül a makrokörnyezet többi elemét is érintve ment végbe. Az átalakulás megítéléséhez figyelembe kell venni a rendszerváltás negatív és pozitív hatásait. Anélkül, hogy itt ezeket a hatásokat részletesen elemezném, fontosnak tartom olyan aspektusok rövid bemutatását, melyek a könyv által feldolgozott és elemzett téma tekintetében jelentőséggel bírnak.

A gazdasági rendszerváltás egyik fontos negatívuma a magyar ipar háttérbeszorulása. Az ipari kultúrával rendelkező országokban, így a volt szocialista országok közül Magyarországon is kitüntetett helye volt a gépiparnak. A gépipar jelentősége két fontos tényezőtől adódik: egyrészt a gépipar állítja elő a termelési eszközöket, másrészt a beruházási javak többségét. Ezen kívül fontos még megemlíteni, hogy ebben az iparágban termelik a társadalmi-gazdasági innovációs lánc fontos elemeinek, így a kutató-fejlesztő intézményeknek műszaki berendezéseit. A gépipar – ágazaton, illetve nemzetgazdaságon belüli – súlyvesztése egyes szakágazatok, szakmakultúrák leépüléséhez vezetett. A rendszerváltás eredményeként megnyíltak a kapuk a tőkeerősebb, fejlettebb technikával rendelkező nyugati vállalatok előtt. A külföldi tőke beáramlása és a nyugati multi- és transznacionális vállalatok magyarországi megjelenése meghatározó szerepet játszott abban, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer átalakulásának dinamizmusa megmaradjon.

Mindezek ellenére a külföldi működőtőke hatásának megítélése rendkívül ellentmondásosnak tekinthető. *„A zöldmezős beruházások esetében műszakilag viszonylag fejlett kapacitások keletkeztek, de hazai technológiai kisugárzásuk minimális volt”* (Farkas 2004). Vagyis a korábbi technológia-intenzív üzemek olyan transznacionális vállalatok részeivé váltak, melyekben a kutatás-fejlesztés jelentős része az anyaországi üzemekben koncentrálódik (Farkas 2000, 2004). Ez azt vonta maga után, hogy a külföldi vállalatok egy része fejlett technikájú magyar üzemeket, illetve magyar K+F-részlegeket zárt be. Idővel azonban egyes multi-, illetve transznacionális vállalatok felismerték a szakképzett magyar munkaerőben rejlő lehetőségeket. Több, a gyógyszeriparban és a gépgyártásban tevékenykedő transznacionális cég kezdte meg Magyarországon a K+F tevékenységet. Ezen túlmenően kutató-fejlesztő bázisokat, fejlesztő kompetencia központokat hoztak létre. A külföldi vállalatok aktív beruházási tevékenysége lehetővé tette Magyarország számára, hogy túljusson a tőkehiány okozta akadályokon, melyek meggátolhatták volna a strukturális reformok létrejöttét. A külföldi működőtőke (továbbiakban FDI) beáramlása fellendítette a hazai vállalati szektort és az exportkivitel növelésén keresztül javította Magyarország világgazdasági pozícióját. Annak ellenére, hogy a volt szocialista országok közül – az 1998 óta eltelt időszakot alapul véve – Magyarországot Lengyelország és Csehország is megelőzte

a beáramlott FDI tekintetében, 1992–2004 között Magyarország 40,7 milliárd amerikai dollárnak megfelelő FDI-t kapott. Ez a jelentős mértékű FDI beáramlás megerősítette a magyar gazdaságot, s a folyamat pozitív hatásai elsősorban a következő területeken voltak érzékelhetőek:

- hatékony keresletösztönzés,
- hazai vállalatok tulajdonosi szerkezetének átalakítása,
- termelési rendszer javítása,
- piaci versenyképesség megerősítése,
- menedzsmentrendszerek korszerűsítése,
- kutatás-fejlesztési tevékenység újjáélesztése,
- innovációs tevékenység.

Mindezen hatásokat figyelembe véve a FDI beáramlás jelentősége a nemzetgazdaság stabilizálásában és növekedésében mutatkozik meg. A KSH hivatalos statisztikai adatai alapján a 1994-től 2008-ig terjedő időszakban az átlagos reál-GDP növekedés 3,2%-os volt. Ez a hosszú távú gazdasági fellendülés folyamatosan növelte a magyar nemzeti jövedelmet, amely a vásárlóerő-paritás tekintetében jelentős növekedés hozott az egy főre jutó GDP-ben (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: Egy főre jutó GDP Magyarországon (euró)

Év	1990	2004	2008
GDP/fő	6.800	13.700	15.700

Forrás: WIIW: 2009

Ebben az időszakban a gazdasági fellendülés mozgatórugója elsősorban az intenzív beruházási tevékenység volt. Egyetértek a könyvben idézett Mišun és Tomšik (2002) szerzőpárossal, akik szerint a külföldi vállalkozások jelentős FDI behozatala, *crowding-in* hatásként, pozitívan hatott a hazai vállalatok további befektetéseire. Oblath, Richter (2002) és Szanyi (2004) is hangsúlyozzák tanulmányaikban, hogy a külföldi cégek újra befektetik megszerzett jövedelmüket. Ennek eredményeként, beleértve a Magyarországot is, nőtt a szakadék a külső tőkebeáramlás és a külföldi vállalatok tőkeberuházásai között. Bélyácz és Kuti (2011) szerint a külföldi cégek magyarországi befektetései továbbra is elég jelentősek ahhoz, hogy a gazdasági növekedést serkentsék, a tőkebefektetések a külföldi cégek terjeszkedésével egyre kifinomultabbá válnak. A nagy volumenű FDI és a multinacionális vállalatok tömeges megjelenése szocialista rendszer összeomlásától egészen az Európai Unióhoz történő csatlakozásig megváltoztatta a magyar vállalatok tulajdonosi és irányítási struktúráját, illetve döntő szerepet játszott a vállalatok export-versenyképességének javításában, irányítási és termelési tevékenységének racionalizálásában is. Mindezek logikus következményeként a külföldi vállalatok hazai képviselői mind fontosabb szerepet vállaltak a kutatás-fejlesztés terén, s ezt kiegészítve megerősítették kutatási kapcsolataikat a felsőoktatás kiemelkedőbb intézményeivel. A fent említettek ellenére számos kutatás (Török és Petz 1999, Knell 2000) szerint az 1990-es évek végén elért export versenyképesség és termelékenység nem magyarázható egyértelműen a kutatás-fejlesztési tevékenységgel. A statisztikai adatok, így például az egy főre jutó szabadalmak száma vagy az ebben az időszakban a termelő vállalatok által végrehajtott innovációs tevékenység

mutatói sem támasztják ezt alá. A külföldi vállalatok vélt vagy valós innovációs tevékenysége mellett az OECD (2008) jelentése valamint Inzelt és Szerb (2006) tanulmánya szerint a helyi vállalatok innovációs inaktivitása komoly problémát jelent a gazdaság számára. Itt számomra felmerül a kérdés, hogy a méretüket tekintve jórészt kis- és középvállalatok (továbbiakban kkv) innovációs tevékenységét mennyiben korlátozták a piacon megjelenő piac- és versenyképesebb, illetve elsősorban tőkeerősebb külföldi vállalatok. Egy biztos, az innovációs tevékenység újjáélesztése és racionalizálása tekintetében még sok feladat vár a piaci szereplőkre. Összefoglalva a fenti gondolatmenetet: a FDI beáramlás pozitív és negatív hatásaiból a következő ötöt emelik ki a szerzők, melyek megoldása az elkövetkezendő évek, évtizedek feladata lesz:

1. A multinacionális vállalatok profitkivitele, amely növelheti a folyó fizetési mérleg hiányát.
2. A külföldi tulajdonú vállalatokat érintő előnyös kormányzati intézkedések torzították az erőforrások elosztását és egyenlőtlenséget eredményeztek a gazdaság szereplői között.
3. A kiemelt régiók FDI koncentrációjának köszönhetően megnöttek a jövedelem és munkanélküliség tekintetében már meglévő regionális egyenlőtlenségek.
4. A külföldi tulajdonú vállalatok számának növekedése és az általuk végzett iparági kapcsolatok, technológiai hálózatok egyfajta „technológiai gazdasági dualizmushoz vezettek” (Farkas 2000, 2004; Fink 2006). A multinacionális vállalatok és a hazai vállalatok között meglévő beszállítói szerződések tekintetében még számos feladat vár a kormányzatra.
5. Az FDI társadalmi hatásaként megjelent a magyar állampolgárok nemzeti identitásuk elvesztésétől való félelem. A tanulmánykötet terjedelmi korlátait tekintve a szerzők ezt a hatást nem elemzik mélyebben. Véleményem szerint ennek a problémának az egyik megoldása az állampolgárok informálásában és egy intenzívebb „nemzeti kommunikációban” rejlik.]

A szocialista központosított tervgazdaságból a működőképes piacgazdaságba vezető átalakulási folyamat egyik legfőbb meghatározója a privatizáció volt. Bár a volt szocialista országok közül Közép-Kelet-Európa reformországai (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország és Románia) a gazdasági, jogi, és társadalmi intézményrendszerük átalakításában, így a privatizációban is külön utakat követtek. Céljaik azonban mindig hasonlóak voltak. A politikai rendszer megváltozásával a központosított tervgazdálkodást felváltotta a magántulajdon uralta piacgazdaság, illetve az ezt lehetővé tévő koordinációs és erőforrás-allokációs mechanizmusok. A privatizáció mögött megbúvó közgazdasági elméletek szerint a magántulajdonon alapuló versenygazdaság hatékonyabb termelést eredményez és ezáltal növeli a társadalmi jólétét. A piaci allokációs mechanizmusok érvényesítéséhez azonban nem biztos, hogy a privatizáció a legmegfelelőbb megoldás. Kutatásokból és gyakorlati tapasztalatból tudjuk, hogy a külföldi működő tőke által létesült vállalatok többsége hatékonyabban és eredményesebben működik, mint a privatizált állami nagyvállalatok. Ez a működésbeli különbség azonban időleges, hiszen a privatizált vállalatok átalakításával ez folyamatosan csökkenni fog. Emellett az is nyilvánvaló, hogy az állami vállalatok tekintetében szerkezetváltásra van szükség ahhoz, hogy magasabb hozzáadott értéket produkáljanak, illetve hatékonyan használják ki a humán erőforrásokat.

A tanulmány a 2000-es évek elejére vonatkozóan elemzi a magyar vállalatok tulajdonosváltásának, vagyis állami tulajdonból magántulajdonba való kerülésének vállalati teljesítményt érintő hatásait. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal által rendelkezésre bocsátott adatok alapján a teljesítményt érintő változások nyomán követése a privatizációt követő két éven volt lehetséges. Ez a rövid megfigyelési időszak komoly nehézséget jelentett az elemzések elvégzésében. E problémát a szerzők úgy próbálták meg leküzdeni, hogy a panelbecslést és a különböző teljesítményindexeknek a tulajdonosi transzformáció mértékére és típusára való regresszióját összekapcsolták a regressziós együtthatók meta-analízisével.

A tulajdonviszonyok átalakulásnak vizsgálatához szükséges a privatizációból származó nyereség potenciális forrásainak meghatározása is. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal által rendelkezésre bocsátott adatokból kiderül, hogy Magyarországon a 21. század elején az állami és magánvállalatok teljesítménye közötti szakadék a várhatónál sokkal kisebb volt. Ezt a tényt a szerzők a piacgazdasággá történő rendszerszintű átalakulás egyik pozitívumának tekintik. Mégis, ha nem lehet előre tudni, hogy milyen szempontból marad az állami tulajdonú vállalatok teljesítménye a magáncégek teljesítménye alatt, akkor lehet, hogy a tanulmány szerzői figyelmen kívül hagyták volna a tulajdonosi átalakulás valóban létező hatásait. A szerzők arra számítanak, hogy a privatizációs hatások kimutathatósága szignifikánsan javul, amennyiben a privatizációs nyereségek potenciális forrásait előre azonosítják.

A tanulmány szerint a 2000-es évek elején a kis- és közepes méretű állami tulajdonú vállalatok értékesítése során a külföldi befektetők felülmúlták a hazai befektetőket. Makó és Illéssy (2007) szerint ez a tény erősen emlékeztet arra a nagyszabású privatizációs időszakra, amikor a közvetlen külföldi befektetések döntő mértékben járultak hozzá a magyar nagyvállalatok szerkezeti átalakításához. Az elemzések alapján – az 1990-es évekkel ellentétben – a külföldi befektetők sikeresen alakították át a felvásárolt állami vállalatokat, melyek a privatizációt megelőzően rossz pénzügyi állapotban voltak. Magyarország a volt szocialista országok közül a legnagyobb mértékű külföldi tőkebeáramlás kedvezményezettje. Megfelelő jogszabály segítségével még mindig rengeteg lehetősége maradhat a közvetlen külföldi befektetések előnyeinek fogadására.

A tanulmánykötet legizgalmasabb részei az 5. és 6. fejezet, amely a tudásintenzív szolgáltató szektort vizsgálja szlovák-magyar összehasonlításban, a hetedik fejezet, mely az ipari klaszterek megjelenését és fejlődését elemzi és végül a nyolcadik fejezet, mely az ipari klaszterek és a regionális gazdasági fejlődés kapcsolatát vizsgálja. Anélkül, hogy az olvasás és elemző felismerés élményét elvenném a (leendő) olvasótól, a következőkben rövid ízelítőt adok e fejezetekből.

A 20. században a szolgáltató szektor világszerte a munkahelyteremtés motorjává vált. A kelet-európai poszt-szocialista országok tekintetében a szolgáltató szektor a teljes foglalkoztatottak létszámának felét adja. A kötet ötödik fejezete Magyarország és Szlovákia szolgáltató szektorának foglalkoztatottsági adatait és növekedési potenciálját hasonlítja össze. A 2008-2009 közötti időszak adatait tekintve a vizsgált cégek meghatározó többsége az ún. *de novo* kategóriába tartozik, amely azt jelenti, hogy ezek a cégek a rendszerváltást követően alakultak meg. A vizsgált vállalatok méretét tekintve eltérés mutatkozik a magyar és szlovák szolgáltató szektorban. Míg a magyar vállalatok többsége kisvállalat, tehát kevesebb, mint 50 főt foglalkoztat, addig a szlovák vállalatok, bár jellemzően kisméretűek, mégis szignifikáns köztük a közepes vállalatok száma is. A *lean* munkaszervezés² jellemző mindkét ország szolgáltató vállalataira. További különbségek mutatkoznak a tulajdonosi szerkezetben: bár a helyi tulajdonban lévő vállalatok száma meghatározó mindkét országban, Szlovákiában a külföldi tulajdonú cégek száma háromszor akkora, mint Magyarországon. Az innováció megjelenését elemelve a tanulmány arra az érdekes megállapításra jut, hogy az egyéni vállalatokban végrehajtott innováció sokkal kisebb mértékű, mint vállalatcsoportokhoz vagy hálózatokhoz tartozó vállalatokban. Ez a gondolat visszavezethető a már korábban megjelent kérdésseltevéshez arról, hogy miért kismértékű a magyar kis- és középvállalatok innovációs tevékenysége a Magyarországon működő, külföldi tulajdonú vállalatokhoz képest. A tanulmány egyik válasza a szolgáltató vállalatok tekintetében az, hogy a magyar vállalatok mindössze egyötöde tartozik valamilyen vállalati hálózathoz, míg a szlovák vállalatok esetében ez a magyarországinak több mint a duplája. A szerzők a

² A *lean* (karcsúsított gyártás) a teljes vállalati struktúrát átalakító vállalatirányítási rendszere. A Toyotától származó filozófia, amelynek célja, hogy a vevők számára a legjobb minőségű terméket, a legrövidebb idő alatt, a legkisebb költségárfordítással szolgáltassa. A *lean* menedzsment fókuszában a vevő számára előállított érték áll.

szolgáltatások komplexitását a szolgáltatások vevőre szabottságának, illetve az általuk teremtett hozzáadott értéket mértékének figyelembevételével vizsgálják. A tanulmány a versenyképesség mércéjeként mindkét országban a magas szintű megbízhatóságot, minőséget, rugalmasságot, gyorsaságot és tapasztalatot emeli ki. Általában, az innováció és a versenyképesség tekintetében Európát harmadik helyre szorítja az Egyesült Államok és Délkelet-Ázsia [? DCs]. Ennek elsődleges oka a hiányzó szervezeti innovációban rejlik, amely lehetővé tenné a kutatási eredmények piaci előnyökké kovácsolását. Meglepő módon az ún. strukturális szervezeti innováció, mely a szervezeti struktúra átalakítását teszi szükségessé – pl. *lean*-szervezet, projekt alapú munka – sokkal elterjedtebb a szlovák szolgáltató vállalatoknál, mint Magyarországon. Ezzel szemben az információs és kommunikációs technológiát sokkal szélesebb körben alkalmazzák Magyarországon, mint Szlovákiában, minek következtében a magyar vállalatok jobb helyen állnak az információs és kommunikációs technológia alapú fejlesztések tekintetében. Míg a szlovák szolgáltató vállalatok nagyobb mértékben támaszkodnak a külső forrásokra, így felsőoktatási intézményekre vagy más továbbképzéssel foglalkozó intézményekre a tudás-alapú fejlesztések tekintetében.

A kötet záró esettanulmánya az átmeneti gazdaságokat vizsgálva egy relatíve új kutatási koncepciót, az ipari klasztert³ mutatja be. A klaszter-szemlélet kulcsfontosságú a magyar gazdasági átmenet, elsősorban az ipari átalakulás jobb megértéséhez. A kutatás megmutatja, hogy a legfontosabb térbeli koncentrációk ott jelentkeznek, ahol már az átmenet előtt is hasonló ipari tevékenységet folytattak. Vagyis az elmúlt két évtizedes átmeneti időszakban történt strukturális változások ellenére a magyar gazdaság térbeli szerkezetének és tevékenységi struktúrájának néhány alapeleme megmaradt. Ezt támasztja alá az ipari klaszterrel foglalkozó szakirodalom (pl. Porter 1990, 1998, 2003) is, mely szerint a gazdasági fejlődés „útfüggősége” meghatározó. Az ágazatok és régiók tekintetében egy másik említésre méltó megállapítás a tevékenységkoncentrációk megléte. A külföldi befektető vállalatok erőteljes hatásaként ez elsősorban az autóiparban, illetve az információs és kommunikációs technológiai szektorban jelenik meg. A klaszterek kialakítása olyan ágazatokban és régiókban is lehetséges, ahol a külföldi vállalatok jelenléte nem domináns, bár itt erősebb a horizontális együttműködés, mint a vertikális.⁴ A kötet zárásaként a szerzők rámutatnak arra, hogy további kutatások szükségesek (például a globalizációs folyamatok tekintetében a nemzetközi munkaerőt érintő új tendenciák elemzése, vagy a FDI-alapú fejlődési modell hosszú távú hatásainak elemzése) A kötetben közölt kutatási eredmények adekvát válaszokat adhatnak a magyar gazdaság és ipar átalakulásának komplex kérdéseire. A szerzők széles publikumhoz szólnak: elsősorban azokhoz, akiket érdekel a gazdasági szervezetek átalakulása és ezzel összefüggésben az innováció és tudásmenedzsment. Így hasznosan forgathatják a kötetet magyar és külföldi gazdasági szakemberek, elemző szakértők, vállalatvezetők, valamint a felsőoktatásban a közgazdaság-, gazdaság-, mérnöki és alkalmazott tudományok területén dolgozó oktatók és hallgatók egyaránt.

³ „Az ipari klaszterek a regionális gazdaságfejlesztés egyik legdivatosabb eszközévé váltak az elmúlt néhány évben (Dőry 1999; Lengyel 1999; Porter 1999; Rechnitzer 1998; Roelandt—den Hertog 1998; Steiner 1998). Európa legfejlettebb gazdasággal rendelkező országaiban — csakúgy, mint a tengerentúlon — a regionális léptékű gazdaságok életében mind fontosabbá válnak a koncentrált együttműködési hálózatok, aminek köszönhetően ma már világszerte több száz klasztert tartanak nyilván. Csak néhányat megemlítve a legismertebbek közül: a Detroit környéki autógyártás, a számítástechnika és az információs technológia koncentrációja a Szilícium-völgyben, az úgynevezett Harmadik Itália kis- és középvállalkozásai, a svájci óragyártás, vagy a pénzügyi szektor kiemelkedő szerepe New Yorkban és Londonban.” (Grosz 2000).

⁴ Horizontális szövetségek: azonos iparágban tevékenykedő vállalatok működnek együtt, fejlettebb ország vállalata egy fejletlenebb országban szeretné a terméket forgalmazni, ehhez helyi partner segítségét veszi igénybe. Vertikális szövetségek: pl. beszállító-összeszerelő között

HIVATKOZÁSOK

- Bélyácz, I és Kuti, M. (2011). The Role of External Debt in the International Investment Position in Hungary. Working Paper No. 03/2011. Trento: School of Local Development, University of Trento.
- Farkas, P. (2000). The Effects of Foreign Direct Investment on R&D and Innovation in Hungary. Working Paper No. 108. Budapest: Insitute for World Economy, Hungarian Academy of Sciences.
- Farkas, P. (2004). A külföldi működőtőke-beruházások és a technológiai transzfer új tendenciái. Műhelytanulmányok 66. Budapest: MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- Fink, P.(2006). FDI-Led Growth and Rising Polarisation in Hungary: Quantity at the Expense of Quality. *New Political Economy* 11 (1), p. 47-72.
- Grosz A. (2000). Ipari klaszterek. *Tér és Társadalom*. (14) 2-3. p. 43-52.
- Inzelt, A. és Szerb, L. (2006). The Innovation Activity in a Stagnating County of Hungary. *Acta Oeconomica* 53 (3), p. 279-299.
- Knell, M. (2000). Patterns of Technological Activity in CEECs. In: Landesmann, M (ed.): WIIW Structural Report: Structural Developments in Central and Eastern Europe. Bratislava: SVORNOST', p. 195-134.
- Makó, Cs. és Illéssy, M. (2007). Economic Modernization in Hungary: Between Path Dependency and Path Creation. In: Makó, Cs, Moerel, H., Illéssy, M. és Csizmadia, P. (eds.). *Working It Out? – The Labor Process and Employment Relations in the New Economy*. Budapest: Akadémiai. p. 47-63.
- Mišun, J. és Tomšik, V. (2002). Does Foreign Direct Investment Crowd In or Crowd Out Domestic Investment? *Eastern European Economics* 40 (2), p. 38-56
- Oblath, G. és Richter, S. (2002). Macroeconomic and Sectoral Aspects of Hungary's International Competitiveness and Trade Performance on EU Markets. WIII Research Report No. 288. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- OECD (2008). *OECD Reviews of Innovation Policy: Hungary*. Paris, Washinton: OECD.
- Porter, M. (2003). "The Economic Performance of Regions" *Regional Studies* 37 (6-7), p. 549-578.
- Porter M. (1998). *On Competition*. Boston: Harvard Business School Press.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations* (New York, Free Press). Szanyi M. (2004). Külföldi tőke és ágazati versenyképesség. Műhelytanulmányok 63. Budapest: MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- Török A. és Petz R. (1999). Kísérlet a K+F-intenzitás és az exportszerkezet közötti összefüggések vizsgálatára a magyar gazdaságban. *Közgazdasági Szemle* 46. p. 213-230.
- WIIW – The Vienna Institute for International Economic Studies (2009): *WIIW Handbook of Statistics 2009* (Vienna, WIIW)